

РЕЦЕНЗИИ

Refleksje filologa nad edycją spuścizny kaznodziejskiej Konstantego

Szyrwida DOI: <https://doi.org/10.15388/SlavViln.2018.63.11865>:

Konstantinas Širvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios. Kritinis leidimas*. Parengė Virginija Vasiliauskienė ir Kristina Rutkovska / Konstanty Szyrwid, *Punkty kazań od Adwentu do Postu. Wydanie krytyczne*. Przygotowały Virginija Vasiliauskienė i Kristina Rutkovska, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, stron 824. ISBN 978-609-411-161-7.

Konstantinas Širvydas, *Punktai sakymų Gavėniai. Kritinis leidimas*. Parengė Virginija Vasiliauskienė ir Kristina Rutkovska / Konstanty Szyrwid, *Punkty kazań na Wielki Post. Wydanie krytyczne*. Przygotowały Virginija Vasiliauskienė i Kristina Rutkovska, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, stron 556. ISBN 978-609-411-162-4.

Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska: *Konstantino Širvydo Punktai sakymų. Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai / Punkty kazań Konstantego Szyrwida. Zasady edycji, indeksy, źródła*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016, stron 250. ISBN 978-609-411-178-5.

Virginija Vasiliauskienė: *Konstantino Širvydo Punktų sakymų struktūra, turinys ir šaltiniai. Monografija / Punkty kazań Konstantego Szyrwida. Struktura, treść, źródła. Monografia*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016, stron 268. ISBN 978-609-411-164-8.

Kristina Rutkovska: *Konstantino Širvydo Punktai sakymų – XVII amžiaus pirmosios pusės lietuvių ir lenkų kultūros paminklas. Monografija / Punkty kazań Konstantego Szyrwida – zabytek piśmiennictwa litewskiego i polskiego z pierwszej połowy XVII wieku. Monografia*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016, stron 232. ISBN 978-609-411-177-8.

Składające się z pięciu ksiąg, pięknie graficznie zaprojektowanych, wydanie oryginalnej XVII-wiecznej litewsko-polskiej postylli jezuita Konstantego Szyrwida (lit. Konstantinas Širvydas / Širvydas) odbieram jako przedsięwzięcie o niekwestionowanej doniosłości naukowej dla współczesnej humanistyki i wręcz kamień milowy w prowadzeniu interdyscyplinarnych studiów nad litewską i polską sztuką kaznodziejską jako integralnym składnikiem chrześcijańskiego dziedzictwa kulturowego Europy.

Edycję otwiera 2-tomowe krytyczne wydanie „Punktów kazań” Konstantego Szyrwidą, profesjonalnie opracowane pod względem filologicznym przez Wirginię Vasiliauskienę i Krystynę Rutkowską, obejmujące faksymile dwóch ksiąg starodruku z 1629 i 1644 r. oraz transkrypcję tekstu typu A, dokładnie oddającą strukturę za- bytku oraz jego cechy graficzne, gramatyczne i leksykalne. Tak starannie edytorsko przygotowane źródło odkrywa przed badaczami litewskimi i polskimi rozliczne, inte- lektualnie inspirujące, obszary do penetrowania zagadnień z zakresu tekstologii, sty- listyki, retoryki, wzajemnych wpływów polsko/słowiańsko-litewskich, zwłaszcza na płaszczyźnie leksyki, i — co bardzo istotne z punktu widzenia diachronii — pozwala śledzić kształtowanie się wzorca litewskiego języka pisanego i technik ówczesnego dyskursu religijnego, kierowanego do szerszego grona odbiorców, tak duchownych, jak i świeckich. Językoznawca polonista otrzymuje z kolei cenne źródło do prowa- dzenia wieloaspektowych studiów nad XVII-wieczną polszczyzną literacką, jak i jej odmianą regionalną, obecną we wspólnocie komunikacyjnej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Można też usytuować badania nad „Punktami kazań” w problematyce opisu języka osobniczego Szyrwidą na tle piśmiennictwa innych współczesnych mu autorów.

Kaznodziejstwo rozumiane jako sztuka przekonywania do swoich racji i wpły- wania na odbiorców to pasjonująca dziedzina do penetracji naukowej. Nieprzypad- kowo Peter Bayley [1980], znawca barokowego kaznodziejstwa we Francji, kładzie znak równości między kaznodzieją a artystą. Specjalnego znaczenia nabiera dla badaczy zainteresowanych wielowymiarowym opisem przeszłości kaznodziejskie oddziaływanie słowem, zwłaszcza drukowanym. Wydawane w XVI–XVII w. zbior- y kazań mają dla dzisiejszych literaturoznawców, lingwistów, historyków kultury, dostrzegających w prozie kaznodziejskiej źródło bogatej wiedzy na temat postaw, opinii, wzorców życia w społeczeństwach, do których te kazania były kierowane, **range tekstów kultury**, zaliczanych do skarbnicy nie tylko dziedzictwa narodowe- go, ale i europejskiego. Wyraźnie uobecnia się w litewsko-polskiej postylli Szyrwidą aspekt intertekstualności, a więc asocjacji, parafraz i cytatów z innych źródeł, w tym tekstów biblijnych, i czerpanie wzorów, konceptów z europejskiej tradycji retorycz- nej. W tym sensie przekaz sztuki kaznodziejskiej Szyrwidą, w którym splatają się integralnie elementy stylu renesansowego z obrazowaniem barokowym, wpisuje się nie tylko na trwałe w twórczy dorobek litewskiej i polskiej kultury słowa, ale i w przestrzeń międzykulturowego uniwersalizmu.

Godna najwyższego uznania jest postawa wydawców, by dostarczać przyszłemu czytelnikowi jak najwięcej danych, które umożliwią mu samodzielne analizowanie „Punktów kazań” i śledzenie bogatej bazy źródłowej, wykorzystanej przez autora postylli. Zastosowany aparat edytorski składa się z różnorodnych oznaczeń, które pełnią określone funkcje: w samym tekście umieszczane są specjalne znaki w celu wyekspozowania jakiegoś fragmentu i zasygnalizowania wprowadzonej przez wy- dawców korekty dostrzeżonych usterek drukarskich oraz stosowane są cenne dwupo- ziomowe komentarze merytoryczne, oznaczone cyframi i literami, wnoszące ważne wyjaśnienia filologiczne i biblijne. Bardzo potrzebnym zabiegiem z punktu widzenia

szerokiego kręgu odbiorców, którzy sięgną po zabytek XVII-wiecznej sztuki kaznodziejskiej, jest przygotowanie przez W. Vasiliauskiene i K. Rutkowską odrębnej trzeciej księgi, w której w sposób uporządkowany zebrane zostały zasady edycji „Punktów kazań”, dokładnie objaśniające skomplikowany system graficzny stosowany przez Szyrwida w zapisach litewskich i polskich oraz używany przez wydawców aparat edytorski. Szczególne cenne są przejrzyste indeksy ukazujące bogate zaplecze źródłowe, z którego korzystał litewski kaznodzieja, w tym indeks wszystkich imion biblijnych występujących w tekście litewskim i polskim kazań, indeks cytatów ze Starego i Nowego Testamentu, indeks dzieł 25 autorów, do których odwoływał się (cytował bądź parafrazował) twórca litewsko-polskiej postylli, indeks świętych oraz nurtów religijnych. Takie postępowanie analityczne, niezbędne przy krytycznym opracowaniu dwujęzycznego tekstu „Punktów kazań”, wymaga dużej wiedzy w zakresie bibliistyki i teologii, erudycji i dokładności, nie wspominając o czasochłonności prowadzonych studiów porównawczych. Warto było jednak taki żmudny trud podjąć, bo dzięki temu wiemy, w jakim stopniu Szyrwid korzystał z przekładu Pisma Świętego Jakuba Wujka czy dorobku pisarzy patrystycznych, co nie pozostało też bez wpływu na kształtowanie się języka osobniczego autora „Punktów kazań”.

Jako historyk języka polskiego i badacz polszczyzny regionalnej używanej w piśmiennictwie z obszaru Wielkiego Księstwa Litewskiego, zainteresowany też kontaktami językowymi litewsko-polskimi na przestrzeni dziejów, nie kryje zadowolenia z możliwości zapoznania się z dotychczas trudno dostępnym starodrukiem w jego oryginalnym kształcie i skorzystania zarazem z profesjonalnego aparatu tekstologicznego, zastosowanego przez wydawców do krytycznego skomentowania zapisów polskich i litewskich, oraz posługiwania się indeksem wyrazów dawnych lub gwarowych, sporządzonym do tekstu kazań w języku polskim. Językoznawca może więc bez przeszkód studiować tak edytowany XVII-wieczny tekst kaznodziejski jako oryginał i prowadzić badania nad grafia, ortografią, fonetyką, fleksją, składnią, analizować zasób środków słowotwórczo-leksykalnych i frazeologizmów wykazanych w indeksie i go pogłębiać. Historyk języka polskiego będzie z pewnością penetrował źródło pod kątem występowania procesów i zjawisk zgodnych z ówczesną normą ogólną, będzie też wskazywał cechy, które z punktu widzenia polszczyzny literackiej XVII w. są wariantywne bądź recesywne, będzie także poszukiwał w języku autora cech regionalnych i indywidualnych. Słowem, otwierają się różne możliwości badawcze przed filologami, także nad zagadnieniami stylistycznymi, dominantami stylu prozy kaznodziejskiej w języku polskim i litewskim, obrazowaniem oraz zawartością tematyczną kazań, wreszcie nad funkcjami przekazu kaznodziejskiego i wykorzystywanymi w nim językowymi środkami perswazji i wartościowania.

Spuściznę Szyrwida i jego kaznodziejskie oddziaływanie słowem można zatem interpretować z wielu perspektyw, uwzględniając różne konteksty porównawcze, językowe, historyczne i kulturowe. Przydatność tego wielowarstwowego źródła, będącego swego rodzaju palimpsestem, do wielokierunkowych badań lingwistycznych (polonistycznych i lituanistycznych) oraz diachronicznych i komparatystycznych, z zastosowaniem różnych narzędzi, ukazują monografie autorstwa Wirginii

Vasiliauskienė i Krystyny Rutkowskiej, które stanowią cenne naukowo dopełnienie dwutomowej krytycznej edycji kazań. Ten dwugłos badaczek jest ważny poznawczo, bo ich studia tekstologiczne i lingwistyczno-kulturowe nad dwujęzyczną postyllą znakomicie się uzupełniają, ukazując wiekopomną wartość dzieła Szyrwida z perspektywy lituanistycznej, czyli dotychczasowych badań nad litewskim piśmiennictwem i kształtowaniem się litewskiego języka religijnego, oraz z perspektywy polonistycznej jako dokumentu sztuki kaznodziejskiej z pierwszej połowy XVII w. i zarazem świadectwa ówczesnej polszczyzny w kontekście wielojęzyczności Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Monografia W. Vasiliauskienė ujęta jest przede wszystkim na ukazanie struktury zabytku i jego treści, źródeł kazań oraz perykop, genezy słownictwa biblijnego, powiązań kazań Szyrwida z innymi tego typu dziełami religijnymi, „Postyllą” i „Katechizmem” Mikołaja Daukszy (lit. Mikolajus Daukša), „Ewangeliami polskimi i litewskimi” Jana Jachnowicza (lit. Jonas Jaknavičius), przekładami Pisma Świętego Jakuba Wujka. W badaniach nad leksyką tekstu litewskiego „Punktów kazań” autorka wykorzystała jako płaszczyznę porównawczą m.in. materiał z dzieł duchownych protestanckich, Marcina Możwida (lit. Martinas Mažvidas), Bartłomieja Vilentasa (lit. Baltramiejus Vilentas) czy Jana Bretkuna (lit. Jonas Bretkūnas), twórców podwalin litewskiego piśmiennictwa religijnego.

Monografia Krystyny Rutkowskiej została poświęcona analizie postylli Szyrwida jako zabytku o równej doniosłości dla kultury litewskiej, jak i polskiej. Autorka interpretuje tekst polski kazań, mając stale na uwadze fakt, że jest on dość dokładnym tłumaczeniem pierwowzoru litewskiego. Jej postępowanie badawcze jest ukierunkowane przede wszystkim na śledzenie relacji między częścią litewską i polską i odkrywanie wzajemnych wpływów językowych na różnych poziomach tekstu. Dostrzega oddziaływanie polszczyzny w warstwie leksykalnej i terminologicznej kazań w języku litewskim, a z drugiej strony interferencje litewskie w części polskiej. Szczegółowo kwerenda źródeł, z których czerpał tworzywo i wzorce Szyrwid, prowadzi autorkę do wniosku, że litewski kaznodzieja nie tylko korzystał z dorobku poprzedników, ale miał też aspiracje artystyczne. Monografia K. Rutkowskiej wskazuje kierunek, w jakim powinni podążać badacze zainteresowani ustalaniem oryginalności postylli Szyrwida jako sumy jego wiedzy teologicznej, indywidualnych interpretacji tekstów biblijnych i umiejętności językowych, które zresztą potwierdził jako translator, twórca słownika przekładowego polsko-łacińsko-litewskiego¹.

Mam głębokie przekonanie, że tak starannie przygotowane opracowanie „Punktów kazań”, wpisujące się w cenione przez filologów i historyków wysokie standardy edytorskie wydań tekstów dawnych, opatrzone imponującą bibliografią naukową i źródłową, zainspiruje badaczy do prowadzenia dalszych kompleksowych studiów nad XVII-wieczną postyllą litewsko-polską i fenomenem sztuki kaznodziejskiej Szyrwida. Dodatkowym walorem wydanych tomów jest wysoki poziom dyskursu naukowego prowadzonego w języku litewskim i polskim oraz publikowanie tytułów, przedmów, wyjaśnień i zasad edycji w dwóch językach, a także zamieszczenie w monografiach autorskich obszernych, przejrzyste skonstruowanych syntez wyników

badań nad zabytkiem, w języku litewskim i angielskim do opracowania K. Rutkowskiej oraz w języku angielskim i polskim do rozprawy W. Vasiliauskiene. Świadczy to o dbałości wydawców o jak najszerszą recepcję dzieła Szyrwida i zainteresowanie krytyczną edycją kazań zróżnicowanych kręgów odbiorców, filologów, historyków, kulturoznawców, teologów, religioznawców.

Na koniec tych skrótowych rozważań nad „pięcioksięgiem” dokumentującym sztukę kaznodziejską Szyrwida jeszcze jedna refleksja ogólniejszej natury. Ze względu na prezentowane wartości humanistyczne i estetyczne monumentalne wydawnictwo powinno być także odczytane na nowo przez Litwinów i Polaków, konceptualizujących siebie jako Europejczyków, w sposób bardziej uniwersalny jako nośnik wiedzy o wzorcach naszej kultury i wyznacznik naszej podmiotowości kulturowej.

PRZYPISY

¹ Szerzej o zasługach Szyrwida jako leksykografa i twórcy pierwszego słownika języka litewskiego traktują studia Kazysa Pakalki dołączone do wydania fototypicznego *Dictionarium trium lingvarum* z 1642 roku [1979] oraz artykuły polskich badaczy zamieszczone w tomie zbiorowym pod red. Zity Šimėnaitė [2013]. Por. również internetowe wydanie słownika trójjęzycznego Szyrwida w edycji z 1677 roku, przygotowane przez Mindaugasa Šinkūnasa, 2012 (<http://www.lki.lt/seniejirastai>).

LITERATURA

- Bayley P., 1980: *French pulpit oratory 1598–1650: a study in themes and styles, with a descriptive catalogue of printed texts*. New York: Cambridge University Press.
- Pakalka K. (red.), 1979: *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas. Konstantinas Širvydas Dictionarium trium lingvarum*. Vilnius: Mokslas.
- Šimėnaitė Z. (red.), 2013: *Leksikografija ir leksikologija 3. Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Zofia Sawaniewska-Mochowa

Institut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa

E-mail: z.sawan@wp.pl